

ФОНЕТИКО-МОРФОЛОГИЧНА И СЕМАНТИЧНА АДАПТАЦИЯ НА ОБЩИТЕ ЛЕКСИКАЛНИ ЕЛЕМЕНТИ ОТ ТУРСКИ ПРОИЗХОД В БЪЛГАРСКИЯ И ВЪВ ФРЕНСКИЯ ЕЗИК

Милена Йорданова, Димитър Веселинов
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Проникването на турцизми в различните езици е дълъг и сложен процес, който изисква сериозен и задълбочен анализ на ексцерпирания материал. Анализирането на общи заемки в два езика от различни групи (българския и френския език) изисква комплексен подход, който се основава на съпоставителната емпрунтология между лексикални елементи от аглутинативен език, преминали в два индоевропейски езика, представители на славянската и на романската група. Целта на изследването е да се проследят фонетичните и граматичните промени, които са настъпили при проникването на турцизмите в българския и във френския език, като се очертаят тематичните полета и промените в семантиката им.

Ключови думи: турцизми; заемки в българския език; заемки във френския език; емпрунтология; лексикологичен анализ

Проучването на общите лексикални елементи от турски произход в славянските и романските езици е перспективно направление със сериозен теоретико-практически потенциал и широко приложение в контекста на съвременната емпрунтологична парадигма. Българският и френският език са представители съответно на славянските и на романските езици. Макар и от различни езикови групи, те имат типологични сходства, които ги приобщават към семейството на индоевропейските езици не само в генеалогичен, но и в структурен аспект. Най-характерното сред тези типологични сходства е, че и двата езика исторически са изоставили своя първоначално синтетичен път на развитие и сега имат ясно изразена аналитична структура. Поради тази своя особеност те могат да послужат като основа за проследяване на поведението и спецификите на общите лексикални елементи с турски произход в два индоевропейски езика. Турските заемки в съвременния български език и в съвременния френски език съставляват общ специфичен лексикален пласт, който позволява да се идентифицират определени тенденции в турско-индоевропейските процеси на взаимодействие.

Чрез общите турцизми¹⁾ в българския и във френския език успешно се предава усещането за турскоезичномаркирания Левант (през призмата на Османската империя и на Турската република). Изследването се вписва в рамките на съвременната съпоставителна емпрунтология. В него се разглеждат резултатите от влиянието на турския език върху българския и френския, проявявало се във времето с различен интензитет. Приложен е методът на *съпоставителния емпрунтологичен анализ*, чрез който се проучват турско-индоевропейски езикови контактологични процеси (през призмата на турско-българските и турско-френските езикови влияния) и се очертават параметрите на съответното междуезиково и межкултурно въздействие. Обект на изследване са общите емпрунтизми от турски произход в българския и във френския език и тяхната адаптация в езиците приемници. Целта на изследването е да се изяснят спецификата на общите турцизми в българския и във френския език и да се очертаят тяхната роля и място в езиците приемници. В случая общите за двата езика турцизми се разглеждат като „пътуващи думи (лексикални пилигрими)“ от Изток на Запад. Независимо че те имат различно влияние и разпространение през вековете, тези турцизми притежават особена (специфична) конотативна окраска и стилистично въздействие върху днешната езикова действителност и националните езикови картини за света.

Акцентът е поставен върху синхронните аспекти на турско-българско-френския паралелен емпрунтологичен процес, като се прави опит за максимално широко инвентаризиране на общата турска лексика в съвременния български и в съвременния френски език. Ето защо в настоящата разработка се приема, че емпрунтологичният термин *турцизъм* (фр. *turcisme*, англ. *turcism*, рус. *туцизм*, тур. *Türkizm*) включва следните класове от лексика: думи с изконен турски произход (*изконни турцизми*) и думи, проникнали във френския и в българския език с турско посредничество (*турцизми с чужд произход*). Използваните лексикографски източници за ексерпирание на българските и френските турцизми са класическите еднотомни и многотомни тълковни речници съответно на съвременния български език (*Български тълковен речник*, *Речник на съвременния български книжовен език*, *Речник на българския език*, *Речник на чуждите думи*) и на съвременния френски език (*Le Grand Robert de la langue française*, *Le Petit Robert*, *Le Trésor de la Langue Française*, *Le Petit Larousse*). Направен е опит за класифициране на турцизмите по различни критерии, като са анализирани репрезентативни случаи и са представени аргументирани идеи за турско-българско-френската емпрунтологична реалност.

Анализът на ексерпирания материал показва, че турцизмите във френския²⁾ език се делят на две основни групи: а) *турцизми с изконен произход* (автентични турцизми, които са възникнали в рамките на турската езикова система); и б) *турцизми с чужд произход* (думи, проникнали в българския и

френския език с турско посредничество – с арабски, персийски, смесен арабско-персийски и др. произход).

Турските заемки с чужд произход във френския и в българския език са думи основно от арабски (например: *kébab* ‘кебап’ – тур. *kebab*, *kief* ‘кеф’ – тур. *keyif* и др.) и персийски (например: *borek* ‘бюрек’ – тур. *börek*, *sérail* ‘сарай’ – тур. *saray* и др.) произход, регистрират се и думи от гръцки (например: *efendi* (рядко) или *effendi* ‘ефенди’ – тур. *efendi* и др.) произход, като има и от смесен арабско-персийски (например: *divan* ‘диван’ – тур. *divan* и др.) или персийско-арабски (например: *séraskier* или *sérasquier* ‘устоп. сераскер (звание, доближаващо се до военен министър)’ – тур. *serasker* и др.) произход.

Към тази група могат да се добавят няколко сложни казуса на особен трансфер с участието на турския език. На първо място, става въпрос за сложно персийско-турско и турско-арабско или арабско-турско лексикално взаимодействие от типа на: *bostangi* ‘устоп. бостанджия (охранител на султана)’ (перс.-тур. *bostancı*), *chiche-kebab* ‘шиш-кебап’ (тур.-араб. *şişkebab*); *azamoglan* ‘аджеми оглан (християнско момче, взето за обучение за еничерския корпус)’ (араб.-тур. *acemi oğlani*) и др.

Някои от турцизмите са преминали в българския език с посредничеството на френския – например: *ottomane* – отоманка (мебел), *turquoise* – тюркоаз, *yaourtière* или *yagourtière* – йогуртиера, и др.

С променено значение в български и във френския спрямо това на езика източник (турски) са едва две думи: *validé* ‘майката на султана’ – *valide* ‘майка’ и *chagrin* ‘шагрин’ – *шагрин* ‘1. специално обработена кожа със зърнеста повърхност, която се употребява за подвързване на книги; 2. книговезка хартия, платно, които наподобяват такава кожа’ < *sağrı* ‘круп (част от тялото на кон, муле и под., която се образува от кръстната кост, първите опашни прешлени и таза; задница)’.

При някои от турцизмите в българския и френския език се наблюдава разлика в значението, с което са навлезли в езика приемник. Например думата *tcharchaf* (тур. *çarşaf*) на френски има значението ‘женско покривало’, а на български същата дума – *чаршаф* – означава ‘покривка на легло, юрган и пр.’. Друг пример е думата *gilet* (тур. *yelek*), която на френски означава ‘жилетка’, а на български език е навлязла с турското си значение – *елек*, *елече*. Думата *kiosque* (тур. *köşk*) на френски означава ‘киоск, павилион’, а на български език *къошк* е ‘лятна къща извън града, обикновено в лозе; покрита беседка, павилион’. Интересното е, че в българския език се фиксира и френската форма на думата – *киоск*, която е френцизъм и е запазила френското си значение ‘павилион’.

Някои от турцизмите имат фонетични варианти в българския език. Като примери могат да се посочат *бей* и *бег* (тур. *bey*); *харадж* и *харац* (тур. *haraç*); *гявур* и *гяур* (тур. *gâvur*), съответно *гявурин* и *гяурин* (тур. *gâvur*); *гюзлеме* и *гюзлеме* (тур. *gözleme*) и др.

Сред навлезлите във френския език турцизми фонетични варианти имат думите *bastirma* и *pastirma* (*pasturma*) ‘пастърма’ (тур. *pastirma*); *haseki* и *khaseki* ‘хасеки, фаворитка на султана’ (тур. *haseki*); *hodja* и *khodja* ‘ходжа’ (тур. *hoca*); *kefta* и *kofte* ‘кюфте’ (тур. *köfte*); *sandjak* ‘санджак’ и *sangiacat* ‘устоп. санджак; устоп. санджак-бей’ (тур. *sancak*); *santour* и *santur* ‘сантур’ (тур. *santur*); *tandour*, *tandoor* и *tandir* ‘тандър’ (тур. *tandır*); *uléma* и *ouléma* ‘улем, улема’ (тур. *ulema*).

Във френския език са регистрирани графични варианти само при следните турцизми: *aga* и *agha* ‘ага’ (тур. *ağa*); *ayan* и *ayam* ‘аян’ (тур. *ayan*); *bouzouki* и *buzuki* ‘бузуки’ (тур. *buzuki*); *cafetan* и *caftan* ‘кафтан’ (тур. *kaftan*); *carach* и *caratch* ‘харах’ (тур. *haraç*); *chibouque* и *chibouk* ‘чибук’ (тур. *çubuk*); *efendi* и *effendi* ‘ефенди’ (тур. *efendi*); *raïa* и *raya* ‘рая’ (тур. *reaya*); *séraskier* и *sérasquier* ‘сераскер’ (тур. *serasker*); *turbé* и *turbah* ‘тюрге’ (тур. *türbe*).

При част от турцизмите в българския и френския език е настъпила фонетична адаптация: *bakchich* ‘бакшиш’ (тур. *bağış*); *bachi-bouzouk* ‘башибозук’ (тур. *başıbozuk*); *babouche* ‘папук; чехъл’ (тур. *pabuç*); *caracal* ‘каракал’ (тур. *karakulak*); *chagrin* ‘шагрин’ (тур. *sağrı*); *pilaf* ‘пилаф’ (тур. *pilav*); *sirdar* ‘сердар, военначалник’ (тур. *serdar*); *spahi* ‘спахия’ (тур. *sipahi*); *gilet* ‘жилетка’ (елек, елече) (тур. *yelek*) и др.

В други случаи фонетична адаптация настъпва само при един от езиците приемници. Примери за фонетична адаптация във френския език са думи като *bimbachi* (тур. *binbaşı*); *ottoman* (тур. *Osmanlı*) и др., а за българския език са думите петмез (тур. *pekmez*); вилает (тур. *vilayet*) и др.

При някои от турцизмите в българския език е настъпила морфологична адаптация, като някои от тях имат и дублетни форми: *каймакам* и *каймакамин* (тур. *kaymakam*), *чауш* и *чаушин* (тур. *çavuş*); *хамалин* (тур. *hamal*), *еничар* и *еничарин* (тур. *yenîçeri*); *гявур*, *гявурин*, *гяур* и *гяурин* (тур. *gâvur*); *бостанджия* (тур. *bostancı*); *ракия* (тур. *rakı*); *спахия* (тур. *sipahi*); *валия* (тур. *vali*) и др.

Турските заемки в двата индоевропейски езика (френски и български) се адаптират съгласно наличието на граматичен род в тях. Докато във френския родовете са два (мъжки и женски), то в българския език има три рода (мъжки, женски и среден).

Турцизмите във френския език са навлезли основно в мъжки род: *aga* или *agha* ‘ага’ (тур. *ağa*), *aktché* ‘акче’ (тур. *akçe*), *ayan* или *ayam* ‘аян, аянин’ (тур. *ayan*), *ayan* ‘айран’ (тур. *ayan*), *bachi-bouzouk* ‘башибозук’ (тур. *başıbozuk*), *baïram* ‘байрам’ (тур. *bayram*), *bakchich* ‘бакшиш’ (тур. *bağış*), *baklava* ‘баклава’ (тур. *baklava*), *bastirma* или *pastirma* (*pasturma*) ‘пастърма’ (тур. *pastirma*), *bey* ‘бей, бег’ (тур. *bey*), *beylik* ‘бейлик’ (тур. *beylik*), *bimbachi* ‘бинбашия’ (тур. *binbaşı*), *borek* ‘бюрек’ (тур. *börek*), *bostangi* ‘устоп. бостанджия’ (тур. *bostancı*), *boulgour* ‘булгур’ (тур. *bulgur*), *bouzouki* или *buzuki* ‘бузуки’ (тур. *buzuki*), *café* ‘кафе’ (тур. *kafé*), *cafetan* или *caftan* ‘кафтан’ (тур. *kaftan*), *caïmacan* ‘каймакам, каймакамин’ (тур. *kaymakam*), *caïque* ‘каик’ (тур. *kayık*), *capitan-pacha* ‘капудан

паша' (тур. *kapudan paşa*), *caracal* 'каракал' (тур. *karakulak*), *caratch* или *carach* 'харадж/харац, джизие' (тур. *haraç*), *chacal* 'чакал' (тур. *çakal*), *chaouch* 'чауш, чаушин' (тур. *çavuş*), *chibouque* или *chibouk* 'чибук' (тур. *çibuk*), *chiche-kebab* 'шиш-кебап' (тур. *şiş kebabı*), *conak* 'конак' (тур. *konak*), *courbache* 'кърбач, камшик' (тур. *kırbaç*), *divan* 'диван (1. сборник с поезия; 2. съвещателен орган при султана или при великия везир в Османската империя; 3. канапе)' (тур. *divan*), *dolma* 'долма' (тур. *dolma*), *döner* 'дюнер' (тур. *döner*), *efendi* или *effendi* 'ефенди' (тур. *efendi*), *falzar* 'шалвари' (тур. *şalvar*), *firman* 'ферман' (тур. *derman*), *giaour* 'гявур, гявурин, гяур, гяурин' (тур. *gâvur*), *gilet* 'жилетка' – 'елек, елече' (тур. *yelek*), *gözleme* 'гъозлеме' (тур. *gözleme*), *halva* 'халва' (тур. *helva*), *hammal* 'хамалин' (тур. *hamal*), *hammam* 'хамам' (тур. *hamam*), *houmous* 'хумус' (тур. *humus*), *icoglan* 'ичоглан' (тур. *içoğlan*), *imaret* 'имарет' (тур. *imaret*), *iradé* 'ираде' (тур. *irade*), *janissaire* 'еничар, еничарин' (тур. *yeniçeri*), *kaïmac* 'каймак, сметана' (тур. *kaymak*), *kama* 'кама' (тур. *kama*), *kébab* 'кебап' (тур. *kebab*), *kefta* или *kofte* 'кюфте' (тур. *köfte*), *khodja* или *hodja* 'ходжа' (тур. *hoca*), *kief* 'кеф' (тур. *keyif*), *kilim* 'килим' (тур. *kilim*), *kiosque* 'киоск' (тур. *köşk*), *kourgane* 'курган' (тур. *kurgan*), *loukoum* 'локум' (тур. *lokum*), *minaret* 'минаре' (тур. *minare*), *muezzin* 'мюезин' (тур. *müezzin*), *nizam* 'низам' (тур. < *Nizamı Cedit Ordusu*), *ottoman*³⁾ 'османец' (тур. *Osmanlı*), *ourdou* 'урду' (тур. *Urduca*, от думата *ordu* 'орда, войска'), *pacha* 'паша' (тур. *paşa*), *pachalik* 'пашалък' (тур. *paşalık*), *para* 'пара, монета' (тур. *para*), *pekmez* 'петмез' (тур. *pekmez*), *pidé* 'пиде' (тур. *pide*), *pilaf* 'пилаф' (тур. *pilav*), *raïa* или *raya* 'рая' (тур. *reaya*), *raki* 'ракия' (тур. *raki*), *salep* 'салеп (прах от луковиците на орхидея)' (тур. *salep*), *sandjak* 'санджак' (тур. *sancak*), *sangiacat* 'санджак; санджак-бей' (тур. *sancak, sancak beyi*), *santour* или *santur* 'сантур' (тур. *santur*), *sérail* 'сарай' (тур. *saray*), *séraskier* или *sérasquier* 'сераскер' (тур. *serasker*), *sirdar* 'сердар' (тур. *serdar*), *sofa* 'софа' (тур. *sofa*), *sorbet* 'шербет' (тур. *şerbet*), *soudjouk* 'суджук' (тур. *sucuk*), *spahi* 'спахия' (тур. *sipahi*), *sultan* 'султан' (тур. *sultan*), *taffetas* 'тафта' (тур. *tafta*), *tandour*, *tandoor* или *tandır* 'тандър' (тур. *tandır*), *tas-kebabı* 'таскебап' (тур. *tas kebabı*), *tcharchaf* 'чаршаф (женско покривало)' (тур. *çarşaf*), *timar* 'тимар' (тур. *timar*), *timariot* 'тимариот' (тур. *timar sahibi*), *turban* 'тюрбан, дамски аксесоар' (тур. *türban*), *turbé* или *turbeh* 'тюрбе' (тур. *türbe*), *turc* 'турчин' (тур. *Türk*), *turcisme* 'турцизъм, турска заемка' (тур. *Türkizm*, от думата *Türk*), *uléma* или *ouléma* 'улем, улема' (тур. *ulema*), *vali* 'валия' (тур. *vali*), *vilayet* 'вилает' (тур. *vilayet*), *vizir* 'везир' (тур. *vezir*), *yachmak* 'яшмак' (тур. *yaşmak*), *yaourt* 'йогурт' (тур. *yoğurt*), *yatagan* 'ятаган' (тур. *yatağan*), *zaim* 'заим' (тур. *zaim*), *zaptié* или *zaptié* 'заптие' (тур. *zaptiye*), *zarf* 'зарф' (тур. *zarf*), *ziamet* 'зиамет' (тур. *zeamet*).

В процеса на морфологична адаптация на турцизмите във френския език едва 22 думи са от женски род: *babouche* 'папук; чехъл' (тур. *pabuç*), *kadine* или *cadine* 'кадъна; наложница' (тур. *kadın*), *khanoun* 'ханъма' (тур. *hanım*), *khaseki* или *haseki* 'хасеки, фаворитка на султана' (тур. *haseki*), *odalisque* 'одалиска'

(тур. *odalık*), *oque* ‘ока’ (тур. *okka*), *ottomane* ‘османка; отоманка (вид мебел, диван)’ (тур. < от думата *Osmanlı*), *sarma* ‘сарма’ (тур. *sarma*), *turque* ‘туркиня’ (~ тур. *Türk kadını* < от думата *Türk*), *turquerie* ‘ориенталщина, турчищина’ (~ тур. *Türklük* < от думата *Türk*), *turquoise* ‘туркиня, жена туркиня’ (~ тур. *Türk kadın* < от думата *Türk*), *turquoise* ‘тюркоаз’ (тур. *turkuaz* < от думата *Türk*), *validé* ‘валиде (майката на султана)’ (тур. *valide*), *yaourtière* или *yagourtière* ‘йогуртиера’ (~ *yoğurt makinesi* < от думата *yoğurt*), *yufka* ‘кора за баница’ – ‘юфка (тур. *yufka*)’.

Особен момент в турско-френския емпрунтологичен процес е фиксиране-то на два турцизма, при които няма точно установен род във френския език и се допуска употребата им и в мъжки, и в женски род. Това са думите [*un/une*] *araba* ‘араба’ и [*un/une*] *moussaka* ‘мусака’.

Интересна ситуация се наблюдава и при разпределението на общите турцизми в българския език по граматични родове. Разликата се състои в това, че в българския език няма спорни случаи – всеки турцизъм е фиксиран с конкретен род. На пръв поглед, като спорен казус биха могли да се приемат *елек* (м.р.) и *елече* (ср.р.), но те представляват варианти на един турцизъм (тур. *yelek*). Преобладаващата част от турцизмите, както и във френския език, са от мъжки род: ага (тур. *ağa*), аджеми оглан (тур. *acemi oğlanı*), айран (тур. *ayran*), аян, аянин (тур. *âyan*), байрам (тур. *bayram*), бакшиш (тур. *bahşiş*), башибозук (тур. *başıbozuk*), бей, бег (тур. *bey*), бейлик (тур. *beylik*), бинбашия (тур. *binbaşı*), бостанджия (тур. *bostancı*), булгур (тур. *bulgur*), бюрек (тур. *börek*), валя (тур. *vali*), везир (тур. *vezir*), вилает (тур. *vilayet*), гявур, гявурин, гяур, гяурин (тур. *gâvur*), диван (тур. *divan*), дюнер (тур. *döner*), елек (тур. *yelek*), еничар, еничарин (тур. *yenîçeri*), ефенди (тур. *efendi*), заим (тур. *zaim*), зарф (тур. *zarf*), зиамет (тур. *zeamet*), имарет (тур. *imaret*), йогурт (тур. *yoğurt*), ичоглан (тур. *iç oğlanı*), каймак (тур. *kaymak*), каймакам, каймакамин (тур. *kaymakam*), капудан паша (< тур. *kapudan paşa*), каракал (тур. *karakulak*), кафтан (тур. *kaftan*), каяк (тур. *kayık*), кебап (тур. *kebab*), кеф (тур. *keyif*), килим (тур. *kilim*), курган (тур. *kurgan*), кърбач (тур. *kirbaç*), къошк (тур. *köşk*), локум (тур. *lokum*), мюезин (тур. *müezzîn*), мюсюлманин (тур. *Müslüman*), низам (тур. < *Nizamı Cedit Ordusu*), османец (< тур. *Osmanlı*), папук (тур. *pabuç*), паша (тур. *paşa*), пашалък (тур. *paşalık*), петмез (тур. *pekmez*), пилаф (тур. *pilav*), редиф (тур. *redif*), салеп (тур. *salep*), санджак (тур. *sancak*), санджак-бей (тур. *sancak beyi*), сантур (тур. *santur*), сарай (тур. *saray*), сераскер (тур. *serasker*), сердар (тур. *serdar*), спахия (тур. *sipahi*), суджук (тур. *sucuk*), султан (тур. *sultan*), тандър (тур. *tandır*), таскебап (тур. *tas kebabi*), тимар (тур. *timar*), тимариот (< от думата *timar*; тур. *timar sahibi*), турцизъм (< тур. от думата *Türk*), турчин (< тур. *Türk*), тюрбан (тур. *türban*), тюркоаз (< от думата *Türk*; тур. *turkuaz*), улем, улема (тур. *ulema*), урду (тур. *Urduca* < от думата *ordu* ‘орда; войска’), ферман (тур. *ferman*), хамалин (тур. *hamal*), хамам (тур. *hamam*), харадж/харач (тур. *haraç*), ходжа (тур. *hoca*), хумус (тур. *humus*), чакал (тур. *çakal*), чаршаф (тур. *çarşaf*), чауш, чаушин (тур. *çavuş*), чибук (тур. *çibuk*), шагрен

(< тур. от думата *sağrı*), шербет (тур. *şerbet*), шиш-кебап (< тур.-араб. *şişkebab*), ятаган (тур. *yatağan*), яшмак (тур. *yaşmak*) и др.

На базата на ексцерпирания корпус се установи, че от общите турцизми следните са от женски род в българския език: араба (тур. *araba*), баклава (тур. *baklava*), валиде (тур. *valide*), долма (тур. *dolma*), йогуртиера (< от думата *yogurt*; тур. *yogurt makinesi*), кадъна (тур. *kadın*), калпак (тур. *kalpak*), кама (тур. *kama*), мусака (тур. *musakka*), одалиска (тур. *odalık*), ока (тур. *okka*), османка (< от думата *Osmanlı*), пара (тур. *para*), пастърма (тур. *pastırma*), ракия (тур. *raki*), рая (тур. *reaya*), сарма (тур. *sarma*), софа (тур. *sofa*), тафта (тур. *tafta*), халва (тур. *helva*), хасеки (тур. *haseki*), юфка (тур. *yufka*) и др.

Ограничен брой от българските турцизми, които са регистрирани и във френския език, са от среден род, като: акче (тур. *akçe*), бузуки (тур. *buzuki*, < от думата *bozuk*), гъзлеме (тур. *gözleme*), елече (тур. *yelek*), заптие (тур. *zaptiye*), ираде (тур. *irade*), кафе (тур. *kahve*), кюфте (тур. *köfte*), мезе (тур. *meze*), минаре (тур. *minare*), пиде (тур. *pide*), тюрбе (тур. *türbe*) и др.

Регистрирана е една лексема, която на български език се използва само в множествено число: шалвари (тур. *şalvar*). Нужно е да се отбележи и един специфичен казус: думата *napu* (тур. *para*), която макар да има и форма за женски род в единствено число (*napà*), почти не се използва в тази си форма. Основната употреба на лексемата е в множествено число (*napu*).

Представената турскоезична лексика, която навлиза едновременно във френския и в българския език, не е аморфна маса от думи, а множество от тематично обвързани единици, които образуват различни по дължина семантични вериги. Най-общата тематична класификация на турцизмите включва тематичните полета:

– **административно деление:** *beylik* – бейлик (тур. *beylik*), *pachalik* – пашалък (тур. *paşalık*), *sandjak* или *sangiacat* – санджак (тур. *sancak*), *vilayet* – вилает (тур. *vilayet*), *ziamet* – зиамет (тур. *zeamet*);

– **армия и полиция:** *bachi-bouzouk* – башибозук (тур. *başıbozuk*), *bimbachi* – бинбашия (тур. *binbaşı*), *bostangi* – бостанджия (тур. *bostancı*), *chaouch* – чауш (тур. *çavuş*), *janissaire* – еничар (тур. *yeniçeri*), *nizam* – низам (тур. < *Nizamı Cedit Ordusu*), *redif* – редиф (тур. *redif*), *séraskier* или *sérasquier* – сераскер (тур. *serasker*), *sirdar* – сердар (тур. *serdar*), *spahi* – спахия (тур. *sipahi*), *zaim* – заим (тур. *zaim*), *zaptié* или *zaptié* – заптие (тур. *zaptiye*);

– **архитектура:** *conak* – конак (тур. *konak*), *minaret* – минаре (тур. *minare*), *hamam* – хамам (тур. *hamam*), *kiosque* – киоск (павилион); кьошк (тур. *köşk*), *sérail* – сарай (тур. *saray*);

– **душевно състояние:** *kief* – кеф (тур. *keyif*);

– **етноними:** **ottoman* – османец (тур. *Osmanlı*), **ottomane* – османка (~ тур. *Osmanlı kadını*), *turc* – турчин (~ тур. *Türk erkek*), *turque* – туркиня (~ тур. *Türk kadını*), *turquesse* ‘туркиня, жена туркиня’ (~ тур. *Türk kadın* < от думата *Türk*);

– **лингвистични термини:** *ourdou* – урду (тур. *Urduca* < от думата *ordu* ‘орда; войска’), *turcisme* – турцизъм (турска заемка) (тур. *Türkizm* < от думата *Türk*);

– **мебели:** *divan* – диван (мебел) (тур. *divan*), *ottomane* – отоманка (< тур. от думата *Osmanlı*), *sofa* – софа (мебел) (тур. *sofa*);

– **мерни единици:** *oque* – ока (тур. *okka*);

– **мода и аксесоари:** **материя:** *chagrin* – шагрен (< тур. от думата *sağrı* ‘круп’), *taffetas* – тафта (тур. *tafta*); **облекло:** *babouche* – папук (тур. *pabuç*), *cafetan* или *caftan* – кафтан (тур. *kaftan*), *colback* – калпак (тур. *kalpak*), *falzar* – шалвари (тур. *şalvar*), *gilet* (на френски може да означава освен ‘елек’ и ‘жилетка’) – елек, елече (тур. *yelek*), *turban* – тюрбан (тур. *türban*), *yachmak* – яшмак (тур. *yaşmak*); *tcharchaf* (женско покривало) – чаршаф (покривка на легло) (тур. *çarşaf*), *kilim* – килим, черга (тур. *kilim*);

– **музикални инструменти:** *bouzouki* или *buzuki* – бузуки (тур. *buzuki* < от думата *bozuk*), *santour* или *santur* – сантур (тур. *santur*);

– **османска власт:** *aga* или *agha* – ага (тур. *ağa*), *azamoglan* – аджеми оглан (тур. *acemi oğlani*), *ayan* или *ayam* – аян, аянин (тур. *âyan*), *bey* – бей, бег (тур. *bey*), *capitan-pacha* – капудан паша (тур. *kapudan paşa*), *caratch* или *carach* – харадж/харач (тур. *haraç*), *caïmacan* – каймакам, каймакамин (тур. *kaymakam*), *Divan* – Диванът (тур. *Divan*), *efendi* или *effendi* – ефенди (тур. *efendi*), *firman* – ферман (тур. *ferman*), *icoglan* – ичоглан (тур. *içoğlan*), *iradé* – ираде (тур. *irade*), *padischah* – падишах (тур. *padişah*), *pacha* – паша (тур. *paşa*), *raïa* или *raya* – рая (тур. *reaya*), *sangiacat* – санджак-бей (тур. *sancak beyi*), *sultan* – султан (тур. *sultan*), *sultane* – султанка (тур. *sultan*), *timariot* – тимариот (~ тур. *timar sahibi*), *vali* – валия (тур. *vali*), *validé* – валиде (майката на султана) (тур. *valide* ‘майка’), *vizir* – везир (тур. *vezir*);

– **османска жена:** *kadine* – кадъна (наложница) (тур. *kadın*), *khanoun* – ханъма (тур. *hanım*), *khaseki* или *haseki* – хасеки (тур. *haseki*), *odalisque* – одалиска (тур. *odalık*);

– **парични единици и търговия:** *aktché* – акче (тур. *akçe*), *bakchich* – бакшиш (тур. *bahşiş*), *para* – пара (тур. *para*);

– **поздрав:** *salamalec* – селям алейкум (тур. *selamünaleyküm*);

– **приспособления и уреди:** *chibouque* – чибук (тур. *çubuk*), *courbache* – кърбач (тур. *kırbaç*), *kama* – кама (тур. *kama*), *tandour*, *tandoor* или *tandır* – тандър (тур. *tandır*), *yatagan* – ятаган (тур. *yatağan*), *yaourtière* или *yagourtière* – йогуртиера (~ тур. *yoğurt makinesi*), *zarf* – зарф (подстаканник) (тур. *zarf*);

– **професии и занимания:** *hammal* – хамалин (тур. *hamal*);

– **религия:** *baïram* – байрам (тур. *bayram*), *giaour* – гявур, гявурин, гяур, гяурин (тур. *gâvur*), *khodja* или *hodja* – ходжа (тур. *hoca*), *imaret* – имарет (тур. *imaret*), *kourgane* – курган (тур. *kurgan*), *muezzin* – мюезин (тур. *müezzin*), *musulman* – мюсюлманин (тур. *Müslüman*), *musulmane* – мюсюлманка (~ тур. *Müslüman kadını*), *turbé* или *turbeh* – тюрбе (тур. *türbe*), *uléma* или *ouléma* – улем, улема (тур. *ulema*);

– **скъпоценен камък:** *turquoise* – туркоаз (тур. *turkuaz* < от думата *Türk*);
– **транспорт:** *araba* – араба (тур. *araba*), *caïque* – каяк (тур. *kayık*);
– **фауна:** *caracal* – каракал (тур. *karakulak*), *chacal* – чакал (тур. *çakal*);
– **храна и напитки:** *ayran* – айран (тур. *ayran*), *baklava* – баклава (тур. *baklava*), *borek* – бюрек (тур. *börek*), *boulgour* – булгур (тур. *bulgur*), *café* – кафе (тур. *kahve*), *caviar* – хайвер (тур. *havyar*), *chiche-kebab* – шиш-кебап (тур. *şişkebab*), *dolma* – долма (тур. *dolma*), *döner* – дюнер (тур. *döner*), *gözleme* – гъозлема (тур. *gözleme*), *halva* – халва (тур. *helva*), *houmous* – хумус (тур. *humus*), *kaiımac* – каймак (тур. *kaymak*), *kébab* – кебап (тур. *kebab*), *kefta* или *kofte* – кюфте (тур. *köfte*), *loukoum* – локум (тур. *lokum*), *mezze* или *mezzé* – мезе (тур. *meze*), *moussaka* – мусака (тур. *musakka*), *pastirma* (*pasturma*) или *bastirma* – пъстърма (тур. *pastirma*), *pekmez* – петмез (тур. *pekmez*), *pidé* – пиде (тур. *pide*), *pilaf* – пилаф (тур. *pilav*), *raki* – ракия (тур. *raki*), *salep* ‘салеп’ (тур. *salep*), *sarma* – сарма (тур. *sarma*), *sorbet* – шербет (тур. *şerbet*), *soudjouk* – суджук (тур. *sucuk*), *tas-kebabi* – таскебап (тур. *tas kebabi*), *yaourt* – йогурт (тур. *yoğurt*), *yufka* – юфка (тур. *yufka* ‘кора за баница’) и др.

Някои от думите са определени в повече от едно семантично поле, тъй като навлизат в двата езика приемника с две или повече значения, като например думата *divan* ‘диван’, която означава 1. сборник с поезия; 2. съвещателен орган при султана или при великия везир в Османската империя (Диванът); 3. канапе.

Анализът на заетата турскоезична лексика в българския и във френския език показва, че според степента на интензивност в процеса по архаизиране на лексикалните преноси се оформят две репрезентативни емпирутологични тенденции: разпространение на исторически реалии и регионализми, свързани основно с Османската империя и републиканска Турция, и навлизане на съвременна турска лексика, идваща основно от кулинарното пътешествие на балканската и малоазиатската кухня, разпространявана активно чрез множеството турски ястия (независимо че част от названията им имат много по-древен произход).

БЕЛЕЖКИ

1. Под термина „турцизъм“ авторите на настоящата статия разбират „лексикален елемент от турски произход“, като не се диференцират различните етапи от развитието на турския език.
2. В изследването се извежда на преден план френският език, тъй като неговият словник започва системно да се лексикографира още със създаването на Френската академия през 1635 г. Освен това някои от турцизмите в българския език са преминали с посредничеството на френския език, докато прояви на обратния процес не са регистрирани.
3. Всичките производни от личното име *Osman* се приемат за турцизми.

ЛИТЕРАТУРА

- (1976). *Български тълковен речник*. София: Наука и изкуство.
- (1977 –). *Речник на българския език*. Т. 1 – 12. София: БАН.
- (1954 – 1959). *Речник на съвременния български книжовен език*. Т. I – III. Глав. ред. Стоян Романски. София: БАН.
- (2000). *Речник на чуждите думи*. 5. доп. и осн. прераб. изд. София: Наука и изкуство.
- Цонев, Б. (1929). *Турски думи в българския език*. София: Художник.
- Dumas-père, A. (1846). *Le Comte de Monte-Cristo*.
- Geuffroy, A (1543). *Brieve description de la cour du Grand Turc, et un sommaire du règne des Ottomans*.
- Güncel Türkçe Sözlük. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&view=gts
- Holdermann, J. -B. -D (1730). *Grammaire turque ou méthode courte et facile pour apprendre la langue turque*. Constantinople.
- (2017). *Le Grand Robert de la langue française*. Paris.
- (2017). *Le Petit Larousse*. Paris, 2017.
- (2017). *Le Petit Robert*. Paris, 2017.
- (2004). *Le Trésor de la Langue Française*. Paris.
- Saint-Exupéry, A. (1943). *Le Petit Prince*. Paris.
- Сент-Екзюпери, А. (1962). *Малкият принц*. София.
- Verne, J. (1876). *Michel Strogoff*. Paris.
- Voltaire (1759). *Candide ou l'Optimisme*. Genève.

REFERENCES

- (1976). *Balgarski talkoven rechnik*. Sofia: Nauka i izkustvo.
- (1977 –). *Rechnik na balgarskiya ezik*. Т. 1 – 12. Sofia: BAN.
- (1954 – 1959). *Rechnik na savremenniya balgarski knizhoven ezik*. Т. I – III. Glav. red. Stoyan Romanski. Sofia: BAN.
- (2000). *Rechnik na chuzhdite dumii*. 5. dop. i osn. prerab. izd. Sofia: Nauka i izkustvo.
- Tsonev, B. (1929). *Turski dumii v balgarskiya ezik*. Sofia: Hudozhnik.
- Dumas-père, A. (1846). *Le Comte de Monte-Cristo*.
- Geuffroy, A (1543). *Brieve description de la cour du Grand Turc, et un sommaire du règne des Ottomans*.
- Güncel Türkçe Sözlük. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&view=gts
- Holdermann, J. -B. -D (1730). *Grammaire turque ou méthode courte et facile pour apprendre la langue turque*. Constantinople.
- (2017). *Le Grand Robert de la langue française*. Paris.
- (2017). *Le Petit Larousse*. Paris, 2017.

- (2017). *Le Petit Robert*. Paris, 2017.
(2004). *Le Trésor de la Langue Française*. Paris.
Saint-Exupéry, A. (1943). *Le Petit Prince*. Paris.
Sent-Ekzyuperi, A. (1962). *Malkiyat prints*. Sofia.
Verne, J. (1876). *Michel Strogoff*. Paris.
Voltaire (1759). *Candide ou l'Optimisme*. Genève.

PHONETICAL-MORPHOLOGICAL AND SEMANTIC ADAPTATION OF THE GENERAL LEXICAL ELEMENTS OF TURKIC ORIGIN IN BULGARIAN AND FRENCH LANGUAGE

Summary. The intrusion of Turkic words into different languages is long and complex process that requires serious and in-depth analysis of the extracted material. The analysis of common borrowings in two languages from different groups (Bulgarian and French) requires a complex approach based on the comparative empruntology between lexical elements of agglutinating language, passed into two Indo-European languages, representatives of the Slavic and Romance groups. The aim of the study is to track the phonetic and grammatical changes that occurred during the penetration of Turkic words in Bulgarian and French and outline the thematic fields and the changes in their semantics.

Keywords: Turkic words; borrowings in the Bulgarian language; borrowings in the French language; empruntology; lexicological analysis

✉ **Dr. Milena Yordanova, Assoc. Prof.**

Department of Turkic and Altaic Studies
Faculty of Classical and Modern Philology
University of Sofia
15, Tsar Osvoboditel Blvd.
1504 Sofia, Bulgaria
E-mail: yordanova_milena@yahoo.com

✉ **Prof. Dimitar Vesselinov, DSc.**

Faculty of Classical and Modern Philology
University of Sofia
15, Tsar Osvoboditel Blvd.
1504 Sofia, Bulgaria
E-mail: d_vesselinov@yahoo.fr